

ชุมชนป่วนาวาส : ภูมิวัฒนธรรมเพื่อการจัดทำฐานข้อมูลท้องถิ่น และแนวทางพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

Puranawat Community: Cultural Landscape for Local Database Establishment and Guideline Development for Sustainable Tourist Attraction

¹ ดำรงฤ ผลดี และ ² อิศาวิ เจ๊ะสะแม

Samran PHONDEE and Anhawi CHESAMAE

E-mail: ltee007@hotmail.com, v_jehsamae@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1.) สำรวจลักษณะทางภูมิวัฒนธรรมของชุมชนริมคลองป่วนาวาส เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร 2.) วิเคราะห์ถึงศักยภาพของภูมิวัฒนธรรมของชุมชนป่วนาวาสเพื่อนำไปสู่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน และ 3.) วิเคราะห์รูปแบบที่เหมาะสมในการพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการค้นคว้า รวบรวมจากเอกสารและการศึกษาภาคสนาม ประกอบด้วยข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพ การสัมภาษณ์บุคคล เช่น ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ประชาชนชาวบ้านและผู้อาวุโส โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง และนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนป่วนาวาส เป็นชุมชนเก่าแก่นับร้อยปี ตั้งอยู่ริมคลองมหาสวัสดิ์ เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร มีลักษณะทางภูมิวัฒนธรรมที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจำนวนมาก เช่น ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน สภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ วิถีวัฒนธรรมชุมชน มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น ลักษณะทางภูมิศาสตร์ เป็นต้น ภูมิลักษณะดังกล่าวคือต้นทุนสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ในอนาคต จากการศึกษาพบว่ารูปแบบที่เหมาะสมสามารถทำได้ใน 2 ลักษณะ คือ 1) การจัดตั้งเป็นตลาดน้ำโดยใช้มิติของวิถีวัฒนธรรมชุมชนเป็นจุดขาย และ 2) การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สามารถใช้วิถีชุมชนริมคลองมหาสวัสดิ์เป็นต้นทุนได้

อย่างไรก็ตามประเด็นสำคัญของการพัฒนาชุมชน ป่วนาวาสไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืนได้นั้น คือการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง สร้างการรับรู้ เรื่องการมีส่วนร่วมได้ส่วนเสีย รวมถึงการสร้างจิตสำนึกร่วมในความเป็นชุมชนให้เกิดขึ้นกับสมาชิกของชุมชน อันถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการนำมาซึ่งความเข้มแข็งของชุมชนได้ในอนาคต

คำสำคัญ : ภูมิวัฒนธรรม, วิถีวัฒนธรรม, การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยธนบุรี (Ph.D.)

² อาจารย์ประจำคณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยธนบุรี

Abstract

This research aimed to 1) survey the cultural landscape in the area of Puranawat waterside community, Thaweewatthana district, Bangkok; 2.) analyze the cultural landscape potentials in the community in order to develop the sustainable tourist attraction and 3.) analyze the suitable developmental patterns for the development of sustainable tourist attraction. The qualitative method was used in this research. Data was gathered from documents and field studies containing information about the physical characteristics, Individual interviews such as community leaders, religious leaders, folk philosopher and senior citizen using unstructured interview and descriptive analysis.

The research showed that Puranawat area, located on Mahasawat canal water-side, in Thaweewatthana district, Bangkok, was an ancient community dating back to the previous century. There were many features of its cultural landscape deserving recognition for further thriving community development such as community history, natural environment, community culture, local wisdom heritage, and geographical features. These were important assets contributing to future tourist attraction development. It was found that the suitable developmental patterns for this can be divided into two aspects including 1.) the establishment of floating market highlighted by the community's cultural aspects, and 2.) the development of Mahasawat canal waterside community turning into an ecological tourist attraction. However, the most important issue for the community development of sustainable tourist attraction was the community participation. It was important to broaden a clear understanding, to heighten awareness about their contribution in the community as well as to develop consciousness about the community in the minds of its members which were the essential components leading to the community strengths in the future.

Keyword : Cultural landscape, culture, cultural tourism

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชุมชนปทุมธานี เป็นชุมชนเก่าแก่ตั้งอยู่ริมคลองมหาสวัสดิ์เป็นจุดเชื่อมต่อของ 3 จังหวัด คือ นครปฐม และกรุงเทพมหานคร พื้นที่ดังกล่าวมีสถานที่สำคัญเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน เช่น คลองมหาสวัสดิ์ วัดปทุมธานี วิถีวัฒนธรรมชุมชนริมคลอง สินค้าชุมชน เป็นต้น ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายจีน ในอดีตมักตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำหรืออยู่ตามริ้วสวนไร่นา ประกอบอาชีพทำนา สวนผักผลไม้ และสวนกล้วยไม้ เป็นต้น (พฤษฯ จิรสัตยาภรณ์, สัมภาษณ์ : 7 มกราคม 2560) วิธีการดำรงชีวิตที่แต่เดิมใช้เส้นทางน้ำเป็นหลัก แม้ปัจจุบันมีถนนตัดผ่านในชุมชน แต่ชาวบ้านจำนวนมากยังไม่ทิ้งการเดินโดยทางเรือ และวิถีชีวิตริมน้ำ นอกจากนี้ชุมชนในพื้นที่มีมรดกภูมิปัญญาที่น่าสนใจอยู่จำนวนมาก เช่น การทำขนมไทยโบราณซึ่งปัจจุบันไม่เพียงเพื่อจำหน่ายในชุมชนเท่านั้นแต่ได้ส่งจำหน่ายสู่ภายนอกด้วย ศิลปะการฉลุกระดาษโบราณ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หลวงพ่อแก้ว หลวงพ่อดำ พระครูจัน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน กว๋ยเตี้ยวเรือโบราณ กาแฟโบราณ เป็นต้น

ประเด็นที่น่าสนใจคือ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณลักษณะสำคัญทางภูมิวัฒนธรรมเหล่านี้กำลังเสื่อมเสี่ยงต่อการสูญหาย อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ความเป็นชุมชนเกษตรเริ่มลดความสำคัญลงเนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูง ตั้งอยู่ใกล้กับชุมชนเมือง ทำให้พื้นที่เปลี่ยนเป็นหมู่บ้านจัดสรรมากขึ้น ความเป็นประวัติศาสตร์ลดความสำคัญลงเนื่องจากชาตผู้ที่ทำการศึกษาอย่างจริงจัง เรื่องเล่าโบราณต่างๆ จำนวนมากสูญหายไปกับอายุของผู้คน มรดกภูมิปัญญาของท้องถิ่นจำนวนมากขาดคนรุ่นใหม่สืบทอดที่อาจเกิดมาจากความไม่สอดคล้องกับบริบททางสังคมในปัจจุบัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้มาซึ่งความเสี่ยงต่อการสูญหายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และวัฒนธรรมชุมชนที่มีค่า ประกอบกับผู้นำชุมชนเห็นถึงความสำคัญดังกล่าวจึงมีแนวคิดที่จะนำต้นทุนชุมชนที่มีอยู่มาสร้างมูลค่าด้วยการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว (อารีย์ แก้วดี, สัมภาษณ์: 21 ธันวาคม 2559)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาในหัวข้อ **“ชุมชนปทุมธานี: การสำรวจภูมิวัฒนธรรมเพื่อจัดทำฐานข้อมูลท้องถิ่นและวิเคราะห์แนวทางพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน”** เพื่อสำรวจลักษณะทางภูมิวัฒนธรรมของชุมชนริมคลองปทุมธานี เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร รวมถึงวิเคราะห์ถึงศักยภาพของภูมิวัฒนธรรมของชุมชนปทุมธานี และใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อการวางแผนพัฒนาให้พื้นที่ดังกล่าวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ใกล้กรุงเทพฯ อันจะนำมาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นในมิติทางด้านสังคมและเศรษฐกิจต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. สำรวจลักษณะทางภูมิวัฒนธรรมของชุมชนริมคลองปูลาวาส เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร
2. วิเคราะห์ถึงศักยภาพของภูมิวัฒนธรรมของชุมชนปูลาวาสเพื่อนำไปสู่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
3. วิเคราะห์รูปแบบในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เหมาะสมของพื้นที่ของชุมชนปูลาวาส เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการวิจัยด้านพื้นที่ คือ ชุมชนวัดปูลาวาส ประกอบด้วยหมู่ 2 และหมู่ 3 แขวงศาลาธรรมสพน์ เขตทวีวัฒนา จังหวัดกรุงเทพมหานคร

ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยมุ่งเน้นการนำเสนอข้อมูลจากการสำรวจลักษณะทางภูมิวัฒนธรรมในพื้นที่ และวิเคราะห์รูปแบบที่เหมาะสมต่อการพัฒนาให้พื้นที่ชุมชนปูลาวาสเป็นแหล่งท่องเที่ยวในอนาคต

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้รับองค์ความรู้และฐานข้อมูลของชุมชนปูลาวาสเกี่ยวกับลักษณะทางภูมิวัฒนธรรม และศักยภาพของชุมชนที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อนำไปใช้เป็นแหล่งข้อมูลอ้างอิงในการศึกษาค้นคว้า รวมถึงใช้เป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาตามรูปแบบ และแนวทางที่เหมาะสมกับความต้องการของท้องถิ่นในอนาคต
2. ได้รับแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการวิจัยตามหลักวิชาการ เพื่อใช้ในการวางแผนพัฒนาท้องถิ่นที่ถูกต้องและเหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่น

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

การวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้นำแนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องมาพิจารณา 3 แนวคิดหลัก คือ แนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนหรือหมู่บ้าน แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน และแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ซึ่งสรุปเนื้อหาได้ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนหรือหมู่บ้าน

ข้ออธิบายเบื้องต้นเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์นั้น ใช้กรอบพื้นฐานการดำรงชีวิต

เป็นสำคัญ คือ ปัจจัย 4 พื้นที่ที่เลือกในการตั้งถิ่นฐานมักเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ในการแสวงหาในการประกอบอาชีพ และพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหล่านี้ในอดีตที่เลือกตั้งชุมชนมักเป็นพื้นที่ริมน้ำ บริเวณที่ราบลุ่ม ซึ่งสะดวกทั้งเรื่องของการทำมาหากิน การอุปโภคบริโภค รวมถึงการคมนาคม

แนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนหรือหมู่บ้าน แต่เดิมนั้นพิจารณาวิธีการดำรงชีวิตเป็นหลัก พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ สะดวกต่อการคมนาคม มีทรัพยากรเพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค จะเป็นแหล่งที่ได้รับการคัดเลือกในการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของผู้คน เราจึงได้เห็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยในบริเวณที่ราบลุ่มริมน้ำอยู่จำนวนมาก โดยมีลักษณะการสร้างบ้านเรือนขนานยาวไปกับเส้นทางน้ำที่ต่อมาจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่เส้นทางคมนาคมแบบใหม่คือเส้นทางถนนแทน ดังนั้นการศึกษาถึงพัฒนาการของชุมชนในอดีตแนวคิดในการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวข้างต้นจึงมีส่วนช่วยให้เกิดความเข้าใจลักษณะความเป็นชุมชนในอดีตได้เป็นอย่างดี

2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชุมชน

สำหรับแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชุมชนนั้น เป็นการมองบริบทของชุมชนในมิติของคุณค่าที่มีอยู่ ซึ่งสามารถนำมาสร้างสรรค์และพัฒนากลุ่มชุมชนนั้น ให้ก้าวไปสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืนได้ ดังเช่นแนวคิดของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2555) ที่ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนของสังคมไทยไว้อย่างน่าสนใจใน 6 ประการคือ

1. เน้นการพัฒนาสอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมของคนไทยไม่คำนึงการแข่งขันระหว่างปัจเจกชน
 2. ปลุกจิตสำนึกแบบชุมชนในด้านความรัก ความสามัคคี ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น
 3. มีกระบวนการผลิตซ้ำจิตสำนึกชุมชนไทยผ่านปัญญาชนของท้องถิ่น นักวิชาการในเมือง นักพัฒนาและผู้อาวุโสในชุมชน
 4. มีกลุ่มชาวบ้านในรูปของการจัดองค์กร เช่น สหกรณ์ สมาพันธ์ เพื่อให้มีอำนาจต่อรองกับองค์กรภายนอก
 5. มีการประสานวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เพื่อสร้างเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
 6. มีความสัมพันธ์และใกล้ชิดกับธรรมชาติโดยช่วยกันอนุรักษ์ปกป้องธรรมชาติเพื่อความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน
- วัฒนธรรมชุมชนนี้ถือได้ว่าเป็นต้นทุนทางสังคมที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เช่น

การจัดการให้เป็นองค์ความรู้ การบริหารจัดการและพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม พัฒนาไปสู่การเป็นเศรษฐกิจชุมชน ทูทางวัฒนธรรมดังกล่าว อาจแบ่งออกได้เป็น 3 แบบคือ

1. วัฒนธรรมชุมชนที่เป็นนามธรรมและปรากฏอยู่ในตัวตน
2. วัฒนธรรมชุมชนที่เป็นรูปธรรม สามารถมองเห็น สัมผัส จับต้องได้
3. วัฒนธรรมชุมชนที่เป็นสถาบัน หรือการรวมกลุ่มกันจนเกิดเป็นองค์กร สถาบัน

3. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548: 12) อธิบายว่า การท่องเที่ยว (Tourism) เป็นเรื่องของ การเดินทาง ถ้าไม่มีการเดินทางก็ไม่มีการท่องเที่ยว แต่การเดินทางนั้นต้องเป็นการเดินทาง เพื่อเป็นการชั่วคราวด้วยความสมัครใจใช้ถูกบังคับหรือเพื่อสินจ้าง แต่เพื่อวัตถุประสงค์อื่น ๆ เช่น เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อความสนุกสนาน เพื่อการศึกษา เพื่อการศาสนา ติดต่อ ธุรกิจ เพื่อการประชุมสัมมนา เป็นต้น กิจกรรมดังกล่าวใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นต้นทุน เช่น สถานที่ท่องเที่ยว กิจกรรม และวัฒนธรรม ประเพณีที่สามารถดึงดูดความสนใจของผู้ที่มาเยือนได้ ราณี อิลิชัยกุล (2551: 2) อธิบายว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยวสามารถ จำแนกประเภทตามลักษณะของทรัพยากรได้เป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถาน และศาสนสถาน ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมและประเพณี และทรัพยากรการท่องเที่ยวหรือกิจกรรมเพื่อจุดประสงค์เฉพาะ

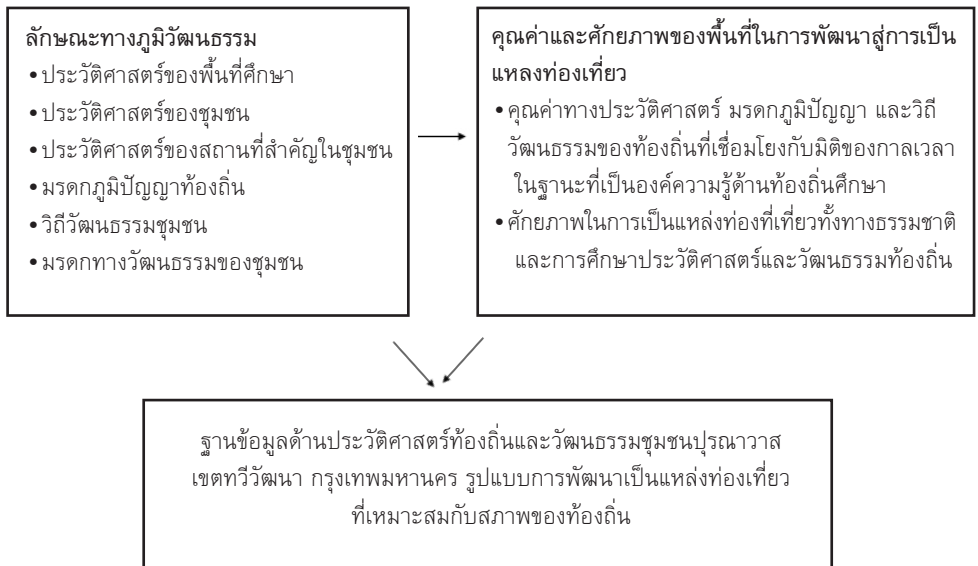
อย่างไรก็ตาม โจทย์สำคัญของการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวคือความยั่งยืนที่จะเกิดขึ้น เนื่องจากจะต้องสัมพันธ์กับภาคส่วนต่างๆ ในหลายมิติ ซึ่งบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548 : 7) อธิบายว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) คือการท่องเที่ยวที่มีลักษณะสำคัญ 6 ประการคือ

1. เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภท
2. เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว
3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อม
4. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส เรียนรู้ และได้รับประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรม
5. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

6. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น และคืนประโยชน์กลับสู่ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นด้วย

การศึกษาวิจัยในหัวข้อ ชุมชนปฐมนาวาส : การสำรวจภูมิวัฒนธรรมเพื่อจัดทำฐานข้อมูลท้องถิ่นและวิเคราะห์แนวทางพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ประเด็นสำคัญคือการพิจารณาต้นทุนสำคัญของชุมชนในพื้นที่นั้นคือ วัฒนธรรมชุมชน ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน ดำรงตนอยู่ร่วมกันมาตั้งแต่อดีต การสร้างสรรค์วัฒนธรรมชุมชนทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมร่วมกัน จึงเป็นต้นทุนที่สำคัญในการนำมาพัฒนา ทั้งการธำรงรักษาในมิติของ “คุณค่า” และพัฒนาต่อยอดเพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนในมิติของ “มูลค่า” ที่อาจอยู่ในรูปของการท่องเที่ยวได้ สิ่งสำคัญคือการทำให้ชุมชนในพื้นที่ศึกษากลายเป็นชุมชนสำคัญที่มีความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงต่อไป จากการศึกษากรอบแนวคิดและทฤษฎีข้างต้นสามารถนำมาสร้างกรอบแนวคิดของการวิจัยได้ดังนี้

กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (*Qualitative Research*) ด้วยวิธีการค้นคว้าและรวบรวมจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับการศึกษาภาคสนาม จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ โดยผ่านกระบวนการดังต่อไปนี้

1. วิธีการศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีวิจัยเอกสาร (*Documentary Research*) ซึ่งเอกสารที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีทั้งที่เป็นข้อมูลเอกสารชั้นต้น (*Primary Sources*) และชั้นรอง (*Secondary Sources*) เช่น ประวัติของศาสนสถาน เอกสารของทางราชการ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ รวมถึงหนังสือของนักวิชาการที่มีอยู่ทั้งจากหน่วยของภาครัฐและเอกชน

2. การวิจัยภาคสนาม ทำการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

2.1 ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพ เช่น ลักษณะทางภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อม โบราณสถาน สถานที่สำคัญอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนในพื้นที่ชุมชนปรณาวาส เป็นต้น

2.2 ข้อมูลการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ข้อมูลในด้านประวัติศาสตร์ของชุมชน รวมถึงข้อมูลตามวัตถุประสงค์ เช่น ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้อาวุโส จำนวน 10 คน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (*Unstructured Interview*)

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูลจากหลักฐาน เอกสาร และเก็บข้อมูลจากภาคสนามทั้งข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพ จากการสัมภาษณ์ทั้งจากนักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา รวมถึงการเก็บข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับสถานที่สำคัญของชุมชน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยและกรอบแนวคิดที่ตั้งไว้ เพื่อค้นหาข้อสรุปถึง ลักษณะทางภูมิวัฒนธรรม ศักยภาพของชุมชน และแนวทางในการใช้ต้นทุนของชุมชนในการพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวในอนาคต

5. การนำเสนอ ผู้วิจัยใช้วิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (*Analytical Description*)

สรุปผลการวิจัย และ อภิปรายผลการวิจัย

- ลักษณะทางภูมิวัฒนธรรม

ผลการศึกษาพบว่าชุมชนปรณาวาสเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีมาตั้งแต่โบราณ ตั้งอยู่บริเวณริมคลองมหาสวัสดิ์ช่วงรอยต่อของ 3 จังหวัด คือ นนทบุรี นครปฐม และกรุงเทพมหานคร

สถานที่ตั้งของชุมชนมีความน่าสนใจในมิติเชิงวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ความเป็นมา มรดกภูมิปัญญา ที่สามารถพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ โดยมีสถานที่สำคัญประกอบด้วย

1. คลองมหาสวัสดิ์ หรือ คลองชัยพฤกษ์ เป็นคลองที่เริ่มต้นจากคลองลัดบางกรวยหรือ คลองบางกอกน้อย ไหลวัดชัยพฤกษ์มาลาไหลผ่านเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี กับเขตตลิ่งชันและเขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร ผ่านอำเภอฟุทธมณฑล ไปออกแม่น้ำท่าจีนที่ตำบลจี่วราย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม รวมความยาว 28 กิโลเมตร (พัฒนศาสตร์ อรรถาธิบาย, 2552)

คลองสายนี้เริ่มขุดเมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ.2402 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อย่นระยะทางไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ หลังจากทรงให้ขุดคลองเจดีย์บูชาจากแม่น้ำนครชัยศรีไปจนถึงองค์พระปฐมเจดีย์ พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) และพระภานุสมมติบริบูรณ์ เป็นแม่กองจ้างชาวจีนขุด แล้วเสร็จเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2403 ถือเป็นคลองที่มีความกว้างที่สุดในสมัยนั้น คือ กว้าง 7 วาหรือ 14 เมตรใช้เงินทั้งสิ้น 1,101 ชั่ง 10 ตาลึง เป็นเงินพระคลังมหาสมบัติ 100 ชั่ง เงินบริจาคเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ 1 ชั่ง 10 ตาลึง อีก 1,000 เป็นเงินของท้าวเทพอากร (เงิน) ที่ถูกริบเข้าพระคลังมหาสมบัติ (กรมการศึกษา กระทรวงวัฒนธรรม, 2558)

เมื่อขุดคลองแล้วเสร็จ รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์จับจองที่ดินว่างเปล่าสองฝั่งคลอง ชุมชนแรกๆ ที่เข้ามาอยู่ได้แก่ชาวบ้านที่ย้ายมาจากริมแม่น้ำนครชัยศรี บริเวณดอนหวาย ดาวคะนอง บางเตย และชาวจีนที่มาขุดคลอง เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ยังได้ให้สร้างศาลาพักเป็นระยะไปตามริมคลองทุก 100 เส้น สำหรับประชาชน ซึ่งเป็นศาลาเขียนตำรายารักษาโรคต่างๆ ติดไว้เป็นการกุศล ต่อมาเรียกกันว่า “ศาลายา” คือ ศาลาที่ 1-4 และ 6-7 ศาลาที่ 7 เรียกกันว่าศาลาดิน กับศาลาที่ 5 สร้างในการกุศลปลงศพคนของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เรียกกันว่า “ศาลาทำศพ” ปัจจุบันกลายเป็น “ศาลาธรรมสพน์” และเป็นชื่อแขวงกับสถานีรถไฟในเขตทวีวัฒนาของกรุงเทพมหานคร คลองมหาสวัสดิ์ยังมีประตูน้ำที่กรมชลประทานสร้างไว้ 2 ประตู คือประตูน้ำมหาสวัสดิ์ ด้านแม่น้ำท่าจีน และประตูน้ำจิมพลี ด้านแม่น้ำเจ้าพระยา ปัจจุบันคลองสายนี้ยังคงเป็นเส้นทางสัญจรของชาวบ้านและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ

2. วัดปรุณาวาส ตั้งอยู่ริมคลองมหาสวัสดิ์ เลขที่ 21 หมู่ที่ 3 แขวงศาลาธรรมสพน์ เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร บนพื้นที่ 12 ไร่ 54 ตารางวา ที่สังกัดอยู่ในคณะสงฆ์มหานิกาย ถือเป็นวัดเก่าแก่อีกแห่งหนึ่งริมคลองมหาสวัสดิ์ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวชุมชนที่อยู่บริเวณโดยรอบ

วัดแห่งนี้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2397 โดยเมื่อครั้งแรกสร้างนั้นดำเนินการในรูปแบบของสำนักสงฆ์ ต่อมาเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้ชุดคลองมหาสวัสดิ์เพื่อเป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อกับคลองดำเนินสะดวก โดยเริ่มตั้งแต่คลองหน้าวัดชัยพฤกษ์มาลาไปจนถึงแม่น้ำนครชัยศรี เส้นทางของคลองแห่งนี้มีส่วนที่ผ่านบริเวณของวัดปรุณาวาส เมื่อราว พ.ศ. 2403 พระองค์เสด็จฯ เพื่อตรวจคลองมหาสวัสดิ์ ครั้นพอถึงตรงบริเวณวัด ทรงแวะพักเพื่อเสวยพระกระยาหาร และถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ ในการนี้พระองค์ตรัสถามถึงประวัติความเป็นมาของวัด ครั้นนั้นทนาย ทายิกาภิกราบทูลว่า วัดแห่งนี้ไม่มีชื่อวัด เมื่อความทรงทราบดังนั้นก็ทรงพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้แก่ทนายบุญซึ่งเป็นผู้เริ่มก่อสร้างสำนักสงฆ์แห่งนี้ให้สร้างพระอุโบสถเพื่อให้วัดมีความสมบูรณ์ รวมทั้งพระราชทานนามวัดแห่งนี้ว่า **“วัดราชบุญธรรม”** แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้เรียกขานกันนัก

เมื่อการสร้างพระอุโบสถแล้วเสร็จ ทางราชการได้ให้เกียรติแก่ทนายบุญ ผู้สืบสานพระราชประสงค์ที่สร้างพระอุโบสถขึ้น จึงได้ขนานนามวัดนี้ว่า **“วัดบุญญาวาสราชศรีทธาธรรม”** แต่ก็ไม่มีใครนำมาเรียกขานกัน ต่อมาใน พ.ศ.2480 สมัยที่พระอธิการพร้อม ฐานิสโร เป็นเจ้าอาวาส ท่านได้เปลี่ยนชื่อวัดแห่งนี้เป็น **“วัดปรุณาวาส”** ซึ่งชื่อดังกล่าวก็มีการเรียกขานมาจนถึงปัจจุบัน ในอดีตยังมีชื่อเรียกอีกหลายชื่อเช่น **“วัดนก”** เนื่องจากพื้นที่โดยรอบบริเวณนี้ไปด้วยต้นไม้ใหญ่ และมีนกมาอาศัยอยู่จำนวนมาก บ้างก็เรียกว่า **“วัดกลางคลอง”** เนื่องจากสถานที่ตั้งของวัดอยู่กึ่งกลางระหว่างต้นทางคือคลองวัดชัยพฤกษ์มาลากับแม่น้ำนครชัยศรี เป็นต้น (กรมการศึกษา กระทรวงวัฒนธรรม, 2558)

ภายในวัดประกอบไปด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากมาย อาทิ พระประธานพระในอุโบสถ ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า หลวงพ่อแก้ว หลวงพ่ออินทร์ หลวงพ่อจันทร์ พระครูจัน คุณธมโม ซึ่งเป็นอดีตเจ้าอาวาสของวัดด้วย พระบรมสารีริกธาตุ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน เมื่อใดก็ตามที่มีเรื่องร้อนใจชาวบ้านก็มักจะเข้ามากราบไหว้ขอพร รวมถึงบนบานศาลกล่าว ให้ประสบความสำเร็จสมดังที่มุ่งหมายไว้

พระอุโบสถวัดปรุณาวาส หันหน้าออกไปทางทิศเหนือหรือคลองมหาสวัสดิ์ เป็นพระอุโบสถที่มีสวยงาม มีบันไดขึ้นจากด้านข้าง ภายในพระอุโบสถมีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า หลวงพ่อแก้ว เป็นพระประธาน ภายในมีภาพจิตรกรรมฝาผนังแบบจิตรกรรมไทยประยุกต์ แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ด้านบนแบ่งพื้นที่ออกเป็นห้อง แต่ละห้องจะเขียนเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ ส่วนด้านล่างเป็นจิตรกรรมลายไทยสีทอง ประติ และหน้าต่างของโบสถ์เขียนลายไทยสีทอง แต่ละบานแบ่งเป็นเรื่องราวและรูปของ 12 นักขัต

สถาบันพลังจิตตานุภาพ 135 เป็นสถาบันทางศาสนาที่ก่อตั้งโดยพระธรรมมงคลญาณ พระอาจารย์หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร ตั้งอยู่ภายในวัดปรุณาวาส เป็นอาคารสูง 5 ชั้น ภายในแบ่งเป็นสถานที่ทั้งให้ข้อมูลความรู้รวมถึงเป็นสถานที่สำหรับจัดกิจกรรมด้านพระพุทธศาสนา มูลนิธิสถาบันพลังจิตตานุภาพ ก่อตั้งโดยพระธรรมมงคลญาณ (หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร) มีจุดประสงค์เพื่อเผยแผ่วิชาสมาธิ สร้างความสันติสุขของโลก เริ่มเปิดดำเนินการเรียนการสอนมาตั้งแต่วันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2540 เปิดสอนหลักสูตรการทำสมาธิ และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา มีสาขาอยู่จำนวนมาก และหนึ่งในนั้นตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ของวัดปรุณาวาส

3. ชุมชนรอบวัดปรุณาวาส เป็นชุมชนเก่าแก่ ปัจจุบันประกอบด้วยหมู่ 2 และหมู่ 3 แขวงศาลาธรรมสพน์ เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร ประชาชนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มบริเวณริมคลองมหาสวัสดิ์ อย่างหนาแน่นพอสมควร สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม ฤดูน้ำหลากจะท่วมทุกปี กรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นของเอกชน แต่เดิมชุมชนแห่งนี้ประกอบอาชีพทำสวนและทำนา เนื่องจากเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ริมคลอง มีน้ำสำหรับทำการเกษตรตลอดทั้งปี แต่ปัจจุบัน พื้นที่ส่วนหนึ่งที่ลึกเข้าไปจากริมคลองเมื่อมีการสร้างเส้นทางถนนแล้วก็มีชุมชนรูปแบบใหม่หรือชุมชนเมืองเข้ามาอยู่จำนวนมาก แต่ชุมชนดั้งเดิมก็ยังคงตั้งอยู่ริมคลองเช่นเดิม

ในอดีตการคมนาคมใช้คลองมหาสวัสดิ์เป็นหลัก บ้านเรือนของชาวบ้านจึงตั้งหันหน้าเข้าหาคลอง ภายหลังประสบปัญหาน้ำท่วมหลายครั้ง จึงมีการสร้างเขื่อนปูนเพื่อป้องกันน้ำท่วม ประกอบการรูปแบบการคมนาคมของชาวบ้านเปลี่ยนไปจากเส้นทางน้ำสู่เส้นทางบก การเดินทางด้วยเรือหมดความนิยมเปลี่ยนมาเป็นเส้นทางถนน ดังนั้นในแต่ละกลุ่มบ้านของชาวบ้านจึงมีเส้นทางถนนเล็ก ๆ เชื่อมเส้นทางจากบ้านที่อยู่ริมคลองออกสู่ถนนที่อยู่ด้านในของพื้นที่ ในส่วนของเส้นทางเดินเชื่อมภายในชุมชน บางส่วนที่อยู่ริมคลองจะมีการสร้างทางเดินไม้ขนานไปกับริมคลองมหาสวัสดิ์สำหรับไปมาหาสู่กัน

ชุมชนวัดปรุณาวาสเป็นศูนย์กลางโดยลักษณะของการตั้งบ้านเรือนจะมีทั้งที่ตั้งอยู่โดยรอบวัด และขนานออกไปตามแนวคลองมหาสวัสดิ์ ด้านหลังวัดเป็นเส้นทางรถไฟที่เชื่อมต่อจากกรุงเทพฯ ไปต่างจังหวัด เส้นทางรถไฟสายดังกล่าวสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเมื่อแรกสร้างนั้นเริ่มต้นจากสถานีรถไฟบางกอกน้อยหรือสถานีรถไฟธนบุรีไปถึงเมืองเพชรบุรี โดยมีสถานีปลายทางและเส้นทางรถไฟขนานไปกับคลองมหาสวัสดิ์ ซึ่งชุมชนวัดปรุณาวาสตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างสถานีรถไฟศาลาธรรมสพน์กับสถานีรถไฟศาลายา

แต่เดิมพื้นที่ของชุมชนวัดปุณณวาสนั้นเป็นของเจ้าจอมมารดากลั่นหรือช่อนกลั่น ซึ่งเป็นพระมารดาของสมเด็จพระนครวรฤทธิ์ โอรสลำดับที่ 40 ในรัชกาลที่ 5 ได้ประทานให้ จมื่นศักดิ์ แสนยากร ผู้ช่วยเจ้ากรมฯ จากนั้นจมื่นศักดิ์ แสนยากร ได้มอบต่อให้ ขุนธรรมศาสตร์ (พร้อม ลบล้ำเลิศ) และหลวงโกคามิ (หู้ด) ในปี พ.ศ.2549 ขุนธรรมศาสตร์ และหลวงโกคามิ ได้แบ่งขายให้นางแม่น การเวก ปัจจุบันเป็นหมู่ 3 จากนั้นได้แบ่งขายให้นายมงคล ฉายาลักษณ์ นางพูล ฉายาลักษณ์ และนายสุน ลบล้ำเลิศ ปัจจุบันเป็นหมู่ 2 ต่อมาในปี พ.ศ.2495 ผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ หมู่ 2 และ 3 ได้แบ่งที่ดินให้เช่าทำนาและปลูกบ้านเรือนอยู่อาศัย จนปี พ.ศ.2498 ได้มีการขุดลอกคลองหลายสาย ประชาชนจึงได้ย้ายเข้ามาอาศัยมากขึ้นจนหนาแน่น ทางหน่วยงานราชการ จึงได้เข้าไปดำเนินการจัดตั้งเป็นชุมชนที่ชัดเจนตามระเบียบของทางราชการ โดยเมื่อแรกตั้งนั้นมีนายพูล ลบล้ำเลิศ เป็นประธานชุมชนคนแรก จากนั้นชุมชนก็มีการเติบโตและเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา (มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี, ม.ป.ป.) ปัจจุบันมีนางอารีย์ แก้วดี เป็นประธานชุมชน

ภาพที่ 1 ลักษณะทางภูมิวัฒนธรรมชุมชนปุณณวาสปัจจุบัน

สภาพพื้นที่ของชุมชนวัดปุณณวาสในปัจจุบัน ทิศเหนือ ติดต่อกับ คลองมหาสวัสดิ์ โดยที่บ้านเรือนในอดีตตั้งขนานไปกับลำคลอง ทิศใต้ ติดต่อกับ หมู่ 9 แขวงศาลาธรรมสพน์ เขตทวีวัฒนา จังหวัดกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนเมือง ทิศตะวันออก ติดต่อกับ หมู่ 4 แขวงศาลาธรรมสพน์ เขตทวีวัฒนา จังหวัดกรุงเทพมหานคร ชุมชนเดิมในเขตพื้นที่ดังกล่าวคล้ายกับชุมชนวัดปุณณวาสเก่าที่ตั้งบ้านเรือนขนานไปกับคลองมหาสวัสดิ์ และทิศตะวันตก ติดต่อกับ หมู่ 1 แขวงศาลาธรรมสพน์ เขตทวีวัฒนา จังหวัดกรุงเทพมหานคร สภาพพื้นที่ทั้งชุมชนวัดปุณณวาสรวมถึงชุมชนในพื้นที่โดยรอบ ปัจจุบันอยู่ในสภาพที่ไม่ต่างกันนัก กล่าวคือมีความเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น ประชากรมีความหนาแน่น โดยเฉพาะการเป็นพื้นที่อยู่อาศัยในรูปของกลุ่มบ้านจัดสรร เนื่องจากเป็นพื้นที่ชานเมืองที่ยังคงความเป็นธรรมชาติอยู่

อาชีพส่วนใหญ่ของชาวชุมชนในอดีตประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลัก ทั้งการทำนา สวนผัก รวมถึงสวนผลไม้ แต่ด้วยความเจริญที่รุกคืบอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้พื้นที่ดังกล่าว ถูกใช้เป็นที่อยู่อาศัย และมีความเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น ประชากรเดิมจึงเปลี่ยนมาทำอาชีพ รับจ้างทั่วไป และค้าขาย ส่วนคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาก็จะทำงานในสถานประกอบการ ทั้งภาครัฐ และเอกชน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นมากมายกับชุมชนแห่งนี้ หากแต่ความเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับสายน้ำริมคลองมหาสวัสดิ์ ทำให้ยังคงเห็นภาพวิถี วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำที่เต็มไปด้วยเสน่ห์ชวนหลงใหล ทั้งภาพความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การปลูกบ้านเรือนที่ไม่มีรั้วกัน การทำมาหากินกับสายน้ำ การจับปลา การยกยอ การใช้เรือ ขนาดเล็กในการสัญจรไปมา เป็นต้น รวมถึงความพยายามของชุมชนในการดำรงตนที่ดั่งมาจนได้รับการยกให้เป็นชุมชนรักษาศิล 5 ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ เป็นต้น แม้ว่าภาพเหล่านี้อาจดูเป็นเรื่องแปลกตาสำหรับคนรุ่นใหม่ แต่มันคือวิถีดั้งเดิมของคนไทยในอดีตที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในชุมชนขนาดเล็กแห่งนี้

4. พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร เขตทวีวัฒนา เขตทวีวัฒนา ตั้งอยู่ในโรงเรียน วัดปรุณาวาส ถนนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร เปิดให้เข้าชมวัน พุธ-วันอาทิตย์ เวลา 10.00 - 16.00 น. ภายในจัดแสดงนิทรรศการที่หลากหลายทั้งภาพถ่าย ในอดีต อุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้ในสมัยโบราณที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ของเยาวชนรวมถึงผู้ที่สนใจทั่วไปที่ใคร่รู้ได้เข้าไปศึกษาถึงวิถีความเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีวิถีชีวิตผูกพัน อยู่กับสายน้ำ เรียบง่าย และพอเพียงของชุมชนริมคลองมหาสวัสดิ์แห่งนี้ที่มีเพียงการให้ความรู้เท่านั้น หากแต่ยังได้สร้างความประทับใจให้กับผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมอีกด้วย (ณัฐพัชร ทองคำ, 2555 : ออนไลน์) ภายในพิพิธภัณฑ์ได้มีการจัดแบ่งพื้นที่ไว้อย่างสวยงาม โดยมีมุมที่น่าสนใจ จำนวนมาก อาทิ มุมนิทรรศการที่ว่าด้านเรื่องราวของคลองมหาสวัสดิ์ที่อธิบายถึงประวัติความเป็นมาตั้งแต่เมื่อแรกขุดคลองในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทั้งประวัติศาสตร์การขุดคลองรวมถึงสถานที่หรือจุดพัก หรือสถานที่ต่างๆ รายทางจนมีเรื่องเล่าและประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจมากมาย

มุมนิทรรศการแสดงภาพถ่ายการละเล่นในเทศกาลสารทของไทยที่จัดแสดงการละเล่นของชุมชนในเทศกาลต่างๆ เช่น เทศกาลสารท ชาวทวีวัฒนาจะกวนกระยาสารทเพื่อไปทำบุญถวายพระ จึงเกิดการเล่นเพลงขอทานกระยาสารท ขึ้นในท้องถิ่น ผู้เล่นจะพรางตัวเป็นขอทานร้องเพลงขอทานกระยาสารทไปตามคลองเป็นที่สนุกสนานเพลิดเพลิน เป็นต้น

มุมนิทรรศการแสดงวิถีชีวิตชาวนา แต่เดิมพื้นที่แห่งนี้เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของประเทศ จากการขุดคลองมหาสวัสดิ์ที่ไม่เพียงใช้เป็นการคมนาคมเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลถึงระบบชลประทานในพื้นที่ ทำให้มีน้ำเพียงพอต่อการทำนาทั้งสองฝั่งคลอง หากแต่ปัจจุบัน วิถีดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไป พื้นที่ของชุมชนกลายเป็นชุมชนเมืองที่มีผู้เข้ามาอยู่อาศัยจำนวนมาก ทำให้อาชีพการทำนาจึงสูญหายไป หากแต่พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ได้เก็บรวบรวมข้อมูล องค์ความรู้รวมถึงเครื่องมือ และอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ทำนาในอดีต ช่วยให้มุมนิทรรศการวิถีชีวิตชาวนาเป็นอีกมุมหนึ่งที่มีชีวิตชีวา และน่าสนใจอย่างมาก

มุมนิทรรศการภาพถ่ายประเพณีทอดกฐินทางเรือ และการแข่งเรือหน้ากลืนของชาวท้องถื่นทวีพัฒนา แต่เดิมประเพณีดังกล่าวถือเป็นประเพณีสำคัญของชุมชนที่ไม่เพียงแต่มีกิจกรรมการทำบุญในเทศกาลทางศาสนาเท่านั้น หากแต่ยังรวมไปถึงการละเล่น การแข่งเรือ ที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีความเป็นชุมชนที่มีความสามัคคี ความรักใคร่กลมเกลียวเป็นหนึ่งเดียวกันของชุมชนได้อย่างน่าสนใจ

มุมนิทรรศการจัดแสดงความสวยงามของเส้นทางที่มุ่งไปสู่พุทธมณฑล ซึ่งถือเป็นอีกจุดหนึ่งที่สำคัญของพื้นที่ ซึ่งพุทธมณฑลถือเป็นสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนา ตั้งอยู่ใน ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม มีเนื้อที่ 2,500 ไร่ สร้างขึ้นเพื่อฉลองวาระกึ่งพุทธกาล เมื่อ พ.ศ.2500 มีพระพุทธรูปปางลีลาประจำพุทธมณฑล เรียกว่า พระศรีศากยะทศพลญาณ ประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์ (พระพุทธรูปนี้สร้างเสร็จและฉลอง เมื่อ พ.ศ. 2525 คราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี) ออกแบบโดย ศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี พระพุทธรูปนี้มีความโดดเด่นทางผ้าจีวรที่พลิ้วเหมือนจริง มุมนิทรรศการได้จัดแสดงความสวยงามน่าภาคภูมิใจของเส้นทางมุ่งสู่พุทธมณฑลทั้งสวนสวยดอกไม้ เขตทวีพัฒนานั้นได้จำลองเสาหงส์ที่รับการยอมรับว่างดงามของถนนอุทยานมาแสดงให้ชมด้วย

จากลักษณะดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าชุมชนบูรณาการสัมพันธ์พื้นฐานทางภูมิวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและศักยภาพอยู่ในระดับที่สามารถนำมาพัฒนาต่อยอดเพื่อสร้างมูลค่าให้เกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ ประกอบผู้วิจัยได้มีการประชุมร่วมกับผู้นำของชุมชนซึ่งพบว่าชุมชนมีความต้องการที่จะหาแนวทางพัฒนาชุมชนในมิติทางเศรษฐกิจเพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนในอนาคต

- แนวทางการพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยว

จากข้อมูลที่ทำการศึกษาพบว่า ชุมชนปรุณาวาส มีองค์ประกอบที่สามารถพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ด้วยเหตุผลอย่างน้อย 2 ประการคือ

1. องค์ประกอบทางภูมิวัฒนธรรมของชุมชนที่พร้อมต่อการพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทั้งประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน สถานที่สำคัญ แหล่งการเรียนรู้ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ รวมถึงวิถีชีวิตของการเป็นชุมชนชาวสวนและชุมชนริมคลองมหาสวัสดิ์

2. การเดินทางที่สะดวก ด้วยสถานที่ตั้งของชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย ใกล้กับพื้นที่เมืองสามารถเดินทางโดยรถประจำทางสาย 515, 124, 125, 170, 359 มาลงที่หน้าตลาดพุทธมณฑล หรือสี่แยกพุทธมณฑลสาย 4 จากนั้นจึงต่อรถมอเตอร์ไซด์รับจ้างไปยังโรงเรียนวัดปรุณาวาส หรือการเดินทางด้วยรถยนต์ส่วนตัวก็สามารถเข้าสู่ชุมชนได้อย่างสะดวก

จากองค์ประกอบทางภูมิวัฒนธรรมของชุมชนปรุณาวาสที่มีอยู่ถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า หากว่าได้รับการรื้อฟื้นและพัฒนาต่อยอดอย่างถูกต้องทางวิชาการและเหมาะสมก็จะทำให้ชุมชนมีศักยภาพเพียงพอต่อการพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ ซึ่งจากการวิเคราะห์องค์ประกอบดังกล่าวข้างต้นพบว่าเบื้องต้นสามารถนำมาพัฒนาสู่รูปแบบการท่องเที่ยวได้อย่างน้อย 2 รูปแบบ คือ

1. ตลาดน้ำวัฒนธรรมชุมชน โดยทำความร่วมมือกับท้องถิ่นและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง พื้นที่ที่เหมาะสมคือด้านหน้าวัดปรุณาวาสที่ติดกับคลองมหาสวัสดิ์ ที่มีการกันเขื่อนไว้แล้วอย่างแข็งแรง มีอุทยานวังมัจฉาที่นักท่องเที่ยวจะได้มีส่วนร่วม ภายในวัดและโดยรอบของวัดมีที่จอดรถจำนวนมาก ประกอบกับความเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีวิถีวัฒนธรรม มีมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หากได้รับการพัฒนาเพิ่มเติมก็จะช่วยเพิ่มคุณค่าได้

2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ด้วยลักษณะของพื้นที่ที่ยังมีความเป็นธรรมชาติอยู่มาก การเดินทางสะดวก มีมิติเชิงนิเวศที่เหมาะสมทั้งความเป็นชุมชนริมคลองมหาสวัสดิ์ ชุมชนเกษตรดั้งเดิม บั๊จจี้เหล่านีจะเอื้อต่อการพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ รวมถึงควรทำความร่วมมือกับพื้นที่โดยรอบของชุมชนทั้งฝั่งนนทบุรี และนครปฐม ซึ่งจะช่วยให้งานดังกล่าวมีความเข้มแข็งและยั่งยืนมากขึ้น โดยพื้นที่รอยต่อฝั่งนนทบุรีมีถนนที่เลาะริมคลองมหาสวัสดิ์เป็นระยะทางหลายกิโลเมตร ในขณะที่ฝั่งนครปฐมก็มีทั้งตลาดเก่า วัดโบราณ และสถานที่สำคัญที่มีประวัติมายาวนานและน่าสนใจ แนวทางดังกล่าวจะช่วยให้เกิดความร่วมมือและสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นได้ในที่สุด

อย่างไรก็ตาม แนวทางดังกล่าวข้างต้นเป็นเพียงรูปแบบหรือทางเลือกที่วิเคราะห์จากลักษณะทางภูมิวัฒนธรรมของชุมชนซึ่งเป็นต้นทุนที่ชุมชนมีอยู่ แต่การดำเนินงานเพื่อให้รูปแบบดังกล่าวปรากฏผลได้จริงนั้นจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือและการพัฒนาจากหลากหลายส่วนทั้งหน่วยงานราชการ ภาควิชาการ ชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียง ที่สำคัญคือความร่วมมือของชุมชนในพื้นที่ที่จะต้องมีส่วนร่วมเพราะการดำเนินงานดังกล่าวชุมชนจะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง

ผลการศึกษาที่พบว่า ชุมชนปฐมาวาส เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีภูมิวัฒนธรรมอันมี “คุณค่า” มากมาย สามารถนำมาเป็นต้นทุนในการสร้าง “มูลค่า” ให้แก่ท้องถิ่นได้ในรูปแบบที่เหมาะสม เช่น สภาพทางภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม มรดกภูมิปัญญา รวมถึงวิถีการดำรงชีวิตริมน้ำ เป็นต้น ซึ่งลักษณะทางภูมิวัฒนธรรมนับเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ สอดคล้องกับข้ออธิบายของราณี อธิชัยกุล (2551) ที่แบ่งประเภทไว้ทั้ง สภาพทางธรรมชาติแวดล้อม ประวัติศาสตร์และศาสนสถาน ศิลปวัฒนธรรม รวมถึงความพร้อมในการจัดกิจกรรมเพื่อจุดประสงค์เฉพาะ เหล่านี้คือต้นทุนสำคัญในการพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ในหลายรูปแบบ เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่พื้นฐานของชุมชนปฐมาวาสเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ริมคลองมหาสวัสดิ์ อันเป็นเส้นทางระบายน้ำหลัก มีน้ำตลอดทั้งปี ทำให้พื้นที่อุดมสมบูรณ์ตลอดสองฝั่งคลองชาวชุมชนตั้งแต่อดีตจึงประกอบอาชีพเกษตรทั้งการทำนา การทำสวนผัก ผลไม้ ดอกไม้ เป็นต้น

การท่องเที่ยวเชิงวิถีวัฒนธรรม ด้วยความที่ชุมชนปฐมาวาสตั้งอยู่ริมน้ำ ดังนั้นรูปแบบของวิถีในการดำรงชีวิต วิถีวัฒนธรรมจึงมีความผูกพันอยู่กับสายน้ำมาตั้งแต่อดีต เช่น ประเพณีการทอดกฐินทางเรือ วิธีการดำเนินชีวิตริมคลอง การยกยอ ร้านค้าริมน้ำ เป็นต้น

การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ด้วยความเก่าแก่ของชุมชนที่มีการก่อรูปมาพร้อมกับการขุดคลอง ประวัติของโบราณสถานอย่างวัดปรณาวาส พร้อมกับเรื่องราว และเรื่องเล่าเกี่ยวกับชุมชนมากมาย ซึ่งปัจจุบันประวัติศาสตร์เหล่านี้สุมเสี่ยงต่อการสูญหายอย่างมาก

ซึ่งรูปแบบของการท่องเที่ยวดังกล่าวข้างต้นมุ่งหมายให้เกิดความยั่งยืนเป็นสำคัญซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548 : 7) ที่อธิบายลักษณะสำคัญว่าจำเป็นต้องเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าและเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวนั้น ซึ่งรูปแบบดังกล่าวเป็นเพียงการวิเคราะห์จากพื้นฐานปัจจัยที่สำรวจพบในชุมชน และเป็นเพียงการสำรวจเบื้องต้นเท่านั้น แต่ด้วยองค์ประกอบของชุมชนที่อยู่ใกล้กับชุมชนเมือง การเดินทางที่สะดวก พื้นฐานการเป็นชุมชนที่มีลักษณะทางภูมิวัฒนธรรมที่โดดเด่น ชุมชนปรณาวาสจึงถือเป็นชุมชนหนึ่งที่พร้อมจะพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือการท่องเที่ยวแบบผสม นอกจากนี้เพื่อให้การพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง ควรศึกษาในลักษณะเดียวกันกับพื้นที่ใกล้เคียงเพื่อให้ได้ฐานข้อมูลที่เชื่อมโยงกันในลักษณะเครือข่าย เพื่อใช้ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับการพัฒนามากขึ้น

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่า การพัฒนาที่จะเกิดขึ้นโดยใช้ต้นทุนของชุมชนที่มีอยู่นั้นจะไม่ยั่งยืนได้หากขาดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ดังนั้นประเด็นหนึ่งที่สำคัญของการพัฒนาคือการทำความเข้าใจ การสร้างการรับรู้เรื่องของการมีส่วนร่วมได้ส่วนเสีย รวมถึงการสร้างจิตสำนึกร่วมในความเป็นชุมชนให้เกิดขึ้นกับสมาชิกของชุมชน อันถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภูมิวัฒนธรรมของชุมชนพื้นที่โดยรอบชุมชนปรณาวาส ประกอบด้วยพื้นที่ชุมชนบริเวณรอยต่อจังหวัดนครปฐม นครบุรี และกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นพื้นที่เชื่อมต่อโดยมีคลองมหาสวัสดิ์เป็นแกนกลาง อันจะนำมาซึ่งการพัฒนาในรูปแบบของเครือข่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากต้องการพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป

2. การศึกษาเบื้องต้นพบว่าคลองมหาสวัสดิ์เป็นคลองเก่าแก่ที่มีชุมชนตั้งเรียงรายตลอดเส้นทางจำนวนมาก ควรมีการสำรวจภูมิวัฒนธรรมของชุมชนที่ตั้งอยู่ริมคลองตลอดเส้นทางเพื่อสร้างฐานข้อมูลท้องถิ่นที่ถูกต้องตามหลักวิชาการเพื่อการศึกษาค้นคว้าและการใช้พื้นฐานข้อมูลสู่การพัฒนาท้องถิ่นต่อไป

ข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการวิจัย

1. ควรมีการนำผลการวิจัยที่ได้ไปจัดทำเป็นฐานข้อมูลในรูปแบบต่าง ๆ เช่น คู่มือการท่องเที่ยวชุมชน หนังสือประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน ฐานข้อมูลในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น เพื่อประชาสัมพันธ์แก่ชุมชนให้กับบุคคลทั่วไปได้รู้จัก และพัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไป
2. ชุมชนควรมีการนำข้อมูลดังกล่าวไปร่วมกันวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางหรือรูปแบบในการพัฒนาชุมชนของตนเองเพื่อสร้างมูลค่าในรูปแบบที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบท และความต้องการที่แท้จริงของชุมชน อันจะนำมาซึ่งความยั่งยืนในที่สุด

บรรณานุกรม

กรมการศึกษา กระทรวงวัฒนธรรม. (2558). *ไหว้พระวัดริมคลอง ยลเสน่ห์วิถีชุมชนคุณธรรม...บนเส้นทางบุญ*. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์อักษรไทย (น.ส.พ. ฟ้าเมืองไทย)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2555). *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์
ณัฐพัชร ทองคำ. (2555). *พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร เขตทวีวัฒนา*. ฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย สืบค้นจาก http://www.sac.or.th/databases/museumdatabase/review_inside_ByMember_Detail.php?id=108&CID=3062

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). *อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ : เพรส แอนด์ ดีไซน์
พฤษ จิรสัตยาภรณ์. (7 มกราคม 2560). สัมภาษณ์. ชาวชุมชนปณณาวาส
พัฒน์ศจกร อรรถาธิปไตย. (2552). *วิถีชุมชนเลียบคลองมหาสวัสดิ์กับการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี. (ม.ป.ป.). *คู่มือเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนวัดปณณาวาส (ฉบับปรับปรุง)*. ตามโครงการวิจัยความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการอุทกภัย กรุงเทพมหานคร กรณีศึกษา : ชุมชนเขตทวีวัฒนา.

ราณี อิลิชัยกุล. (2551). *“ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยว” ในเอกสารการสอนชุดวิชา ทรัพยากรการท่องเที่ยว หน่วยที่ 1*. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล กรุงเทพมหานคร. (2557). *แผนพัฒนากรุงเทพมหานคร ระยะ 20 ปี (พ.ศ.556 – 2575) “มหานครแห่งเอเชีย”*. กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด.

อารีย์ แก้วดี. (21 ธันวาคม 2559). สัมภาษณ์. ประธานชุมชนปณณาวาส